

Les màscares d'Agamèmnon¹

Ana Prieto Nadal
Filòloga i investigadora

Agamèmnon, de Iannis Ritsos
Traducció: Joan Casas
Direcció: Gerard Bidegain
Intèrprets: Zúbel Arana, Oriol Genís i Cristina Martí Ninot
Espai escènic i imatge: Rafa Haro
Espai sonor: Zúbel Arana
Coreografia: Cristina Martí Ninot
Ajudantia de direcció: Laia Gotsens
Assessoria lingüística: Rosa Victòria Gras
Producció executiva: Teorema Teatre
Vídeo i fotografia: Arnau Artigas
Coproducció de Teorema Teatre i el Festival LOLA
Sala Atrium, Barcelona
11 de gener-2 de febrer de 2023

El dramaturg i director Gerard Bidegain ja havia portat al teatre *Persèfone* [Περσεφόνη], un dels disset monòlegs dramàtics que el poeta grec Iannis Ritsos (1909-1990) agrupava sota el misteriós títol de *Quarta dimensió* [Τέταρτη διάσταση]. Gairebé dos anys més tard —el gener de 2023—, amb la companyia Teorema Teatre i en coproducció amb el Festival LOLA, va dur a escena *Agamèmnon* [Αγαμέμνονας], una fusió d'altres dos poemes del mateix recull que s'endinsen en les fondàries del mite. La Sala Atrium va acollir tres figures del cicle tràgic que relata la destrucció del casal dels Atrides.

Ifigènia torna a les estances abandonades i ruïnoses del palau dels Atrides. Sola en el casalici devastat, es deixa traspasar per les presències fantasmals dels pares difunts: «Un ressò buit i estrany / corre per les màscares daurades [...] existim enmig de la callada gernació d'aquells que ja no hi són». Zúbel Arana alterna la recitació d'alguns versos d'*El retorn d'Ifigènia* [Η επιστροφή της Ιφιγένειας] (1972) —poema de Ritsos en què la princesa parla davant el perfil mut del seu germà Orestes, aquí del tot desaparegut— amb l'enunciació de les acotacions que contenen el monòleg d'*Agamèmnon* (1970). Es tracta de dos poemes de retorn independents, però Bidegain inclou molt hàbilment l'un dins l'altre, fent que les paraules del rei renaixin transfigurades davant la mirada de la filla que li ha sobreviscut. La jove actriu se situa rere el piano vertical que centra l'escenografia —un piano «inútil, feixuc, imposant en la seva muda, / recordant-nos venjativament que

¹ Article aparegut el 18 de gener de 2023 a Núvol: <https://www.nuvol.com/teatre-i-dansa/les-mascare-dagamemnon-299921>

calla»— i enretira elegantment el guardapols que el cobreix, d'un color que tant pot evocar la porpra reial com la sang resseca; amb aquest gest exhuma la peripècia tràgica dels reis d'Argos, n'activa la reviviscència. La intèrpret canta uns versos d'*Epitafi* [Επιτάφιος] (1936), el poema de Ritsos que, musicat per Mikis Theodorakis, es va convertir en un himne de l'esquerra grega. El plant d'una mare pel seu fill ens expulsa —tan sols uns instants— de la cosmovisió mítica per portar-nos al temps de la dictadura de Metaxàs. La bella inserció cantada mobilitza l'emoció —si més no, estètica— i connecta l'antibel·licisme del poeta amb el militarisme caduc del cabdill micènic, que sembla clausurar el món dels herois per la via de l'elegia.

En el seu retorn a l'Argòlida, el rei de reis reflexiona en veu alta. L'actor que l'interpreta és Oriol Genís, tot un mestre a l'hora d'encarnar el verb en dramaturgies radicals on el llenguatge apareix com una figura de la matèria —és el cas del monòleg de Valère Novarina al *Decameró*— o que exhibeixen un profund compromís amb l'ésser humà —com la verborrea bastarda i desfermada del senyor Armonio a *Vespres de la Beata Verge* d'Antonio Tarantino—. Vestit com un general de la dictadura «dels coronels» (1967-1974) —sota la qual un Ritsos malalt i represaliat va escriure tant *Agamèmnon* com *El retorn d'Ifigènia*—, Genís es fa seves les paraules del vell heroi, des d'una veritat orgànica que fa passar pel cos i la mirada. I Clitemnestra —assumida per Cristina Martí Ninot, entre l'estatisme expectant i la contorsió— n'és la destinatària silent, talment com una ànima de l'inframón que no hagués begut de la sang que fa parlar els morts. Des del seu mut avern, segueix el marit de prop i l'esguarda, plena d'una determinació que es visibilitzarà tan sols al final, en la destal alçada com una promesa.

El rei, amb la clarividència del guerrer revellit que se sap a les portes de la mort, evoca escenes del campament i de la batalla. Pel seu discurs desfilen els noms d'una Grècia escandida i decandida. Tot remet als baixos relleus de les mètopes, a una melodia llunyana i a l'eco d'uns versos en què la grecitat —d'Homer a Kavafis i més enllà— s'hi veu reflectida. L'heroi, vençut pel cansament, mira al seu voltant «com un bon difunt que es passeja per la blancor nocturna»; «amb la indiferència d'un immortal», s'encomana a la posteritat i a les cordes invisibles de la lira. Des d'un altre temps i dimensió, hi dialoga la seva filla Ifigènia, que, estrangera de si mateixa i enfonsada en l'abisme obscur del seu destí d'alteritat, va conèixer «altres fetes, guerres, mites» mentre a Argos la tenien per morta —sacrificada pel pare a Àulida—. Arana, que la interpreta intermitentment —i que amb admirable eficàcia transita per altres èpoques i freqüències d'ona—, passa del cant a la rapsòdia i a la interpel·lació. Des dels llocs remots del mite, al·ludeix a «una gratitud callada, / una impotència general, un final acceptat», per delatar després les vanes esperances que ens encadenen a la vida.

Som davant un espectacle auster i exigent, que demana una recepció atenta. L'espai dissenyat per Rafa Haro conté alguns dels objectes al·ludits pels versos de Ritsos —però no accionats pels actors—, com el salvavides on es llegeix el nom grec d'una parca i el casc-corona que el text assimila a una «calavera metàl·lica, buida, abonyegada». L'antic material tràgic és revisitat des de la idea de l'exhauriment i la consumpció, amb imatges memorables que s'emmirallen d'un poema a l'altre: la lluna viscosa, la formiga amb una càrrega que l'excedeix, el vidre que no es trenca —però es deforma i perd la transparència—, les successives màscares dels protagonistes. Al pròleg de la trilogia *Els Atrides* (Adesiara, 2014), Joan Casas, responsable de l'acurada i cadenciosa traducció catalana de tots dos poemes, parla de la textura musical i la condició jazzística d'aquests monòlegs, en què l'autor grec dona a llum imatges inesperades i les desplega a bastament fins a prenyar la peripècia de noves possibilitats de sentit. Tot i que l'entramat textual, fet d'arquetips mítics i fulguracions arcaiques, pot resultar un punt hermètic per als no iniciats, aquest *Agamèmnon* de Teorema Teatre constitueix una extraordinària invitació a deixar-se captivar per la lucidesa de les reflexions i la bellesa de les paraules del poeta.